

ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ ФІЛОСОФСЬКОГО ОСМИСЛЕННЯ ТУРИСТИЧНИХ ПОДОРОЖЕЙ

О. ШУТОВ

Київський національний лінгвістичний університет

У статті досліджується комплекс питань, пов'язаних з феноменом туризму як соціоетичного чинника в умовах нестабільного, перехідного суспільства. Мета дослідження полягає в соціально-філософському аналізі туризму як соціального інституту, що системно впливає на всі сфери суспільного життя, забезпечуючи їх розвиток, ускладнення і вдосконалення. Показано, що туризм як об'єкт наукових досліджень формувався тривалий період, проте, незважаючи на наукову зрілість, залишається актуальним питання поєднання бізнес та не бізнес підходів до його вивчення з метою отримання позитивних соціальних змін та з метою зміни громадської думки щодо негативного впливу туристичної індустрії на соціо-культурне та природне середовище. У вітчизняному просторі лише починається формування власного наукового бачення туризму, тому історична перспектива буде цікавою для глибшого розуміння вже існуючого наукового надбання в англомовних джерелах. Визначено основні принципи туризму, їх засадничу тезу й рекомендації з реалізації, яких необхідно дотримуватися всім учасникам взаємовідносин у сфері туризму. Подано власне бачення й формулювання тлумачень досліджуваних понять. Встановлено, що туризм є невід'ємною складовою життєдіяльності сучасної людини, що дає можливість задіяти додаткові можливості економічного сектору для створення робочих місць та інфраструктурних перетворень, робить вагомий внесок у розвиток світової економіки. Підтверджена і обґрунтована важливість більш глибокого вивчення обраної теми, зроблено певні висновки з проблеми, надано необхідні рекомендації та передбачувані перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: генеза туризму, туризм, подорож, філософія туризму, людина-мандрівник (homo viator),

The article research the investigation of the complex of questions that connected with the phenomenon of tourism as socio-ethical factor of development of society in conditions of unstable transition society. The goal of investigation consist in socio-philosophical analysis of tourism as social institution that systemically influence on all spheres of social life provided their improvement, complication and development. It was shown that tourism as a research object has come a long way but, despite the maturation signs, there are still the challenge of effective collaboration between business and non-business approaches in order to bring positive social changes in tourism and in order to change the public mind where tourism industry mostly creates negative environmental and socio-cultural changes. In the Ukrainian academic environment, the view on tourism as research object is in its infancy and historical navigation can be important for deeper understanding existing scientific achievements. The basic principles of tourism are described and recommendations for implementation to be followed by all the participants of relations in tourism are given. During the research the authors revealed the concepts that are basic to the study of tourism as an object of research. The authors made the appropriate conclusions, submitted recommendations. It is revealed that tourism is an integral part of the life of the modern man, which allows to use additional opportunities of the economic sector for job creation and infrastructural transformations, and makes a significant contribution to the development of the world economy. The prospect of further research is the study of the phenomenon of tourism, as well as training of the future masters of tourism in higher education institutions.

Key words: genesis of tourism, tourism, travel, tourism philosophy, man-wanderer (homo viator), scientific society, personality.

Чи замислювалися ви коли-небудь над тим, чому людям так подобається подорожувати? Закинути в дорожній рюкзак лише найнеобхідніше, одягти джинси та найзручніші кросівки і – в путь! Забути про все. Опинитися в новому світі. Адже подорож – це найліпший спосіб утекти від буденності. Адже щодня ми повторюємо одні й ті самі маршрути, дії, навіть відчуваємо однакові емоції. Це призводить до того, що творчі сили виснажуються, робота «не клеїться», ідеї не народжуються. У зв'язку з цим вельми актуальним є дослідження всіляких видів мандрівки та їх мотиваційного компоненту, а також оцінка психокорекційного потенціалу мандрівки.

Інший аргумент на користь визначення мандрівки як процесу, це явище її поступової трансформації. Наприклад, мешканець Харкова вперше відправляється до Львова і оселяється там на якийсь час або зовсім залишається жити. Переїзд і поселення цілком відповідають поняттю мандрівки, оскільки присутні і незвіданість шляху і новизна обстановки¹. Через деякий час людина обживається на новому місці і з мандрівника перетворюється на мешканця даної місцевості. Поява в житті елемента осілості формально припиняє процес мандрівки. Закономірно виникає питання, з якого моменту переміщення в просторі перестає бути мандрівкою. Точно виміряти такий процес навряд чи можливо. По-перше, в будь-якій точці простору завжди присутній елемент новизни через постійну мінливість світу. Змінюється зовнішнє середовище, міняється і сама людина, включаючи його здібності до сприйняття і переробки інформації про навколишній світ. Крім того, використанню об'єктивних оцінок заважає суб'єктивний характер явища незвіданості. Навіть старі, добре відомі речі можна в якісь моменти побачити по-новому. Подібні «відкриття» присутні в житті будь-якої людини².

Із давніх-давен і до сьогодні людина подорожувала, причому з різних причин, чи мотивів. Незмінною в мандруванні завжди залишалася нагальна людська потреба екзистенційного оновлення, адже мандри, як зауважує Т. Лютий, – то не просто примхлива гра, згідно з якою людина прагне повік змінювати природно-культурний ландшафт навколо себе³. За мрійливим поглядом у далечінь приховано зусилля «розсунути видноколо», а також спробу з'ясувати, ким же насправді є подорожуючий. Без сумніву, такі питання належать до царини філософії. Більше того, існує виклик сучасній філософії з боку сучасного туризму, набуває актуальності необхідність його філософського осмислення.

Без сумніву, прагнення людини до мандрів – це її внутрішня глибинна потреба в «розсуванні» меж власного буття, на що також особливо звертає увагу Т. Лютий⁴. На думку філософа, мандрування – фундаментальна риса людини, що не залежить від її вікових характеристик. Учений наводить приклад зовсім юного Тараса Шевченка, «котрий ще дитиною поривався сягнути обрїю свого культурного обійстя, на краю якого, як йому видавалося, височіють величезні стовпи, підпираючи небосхил»⁵.

Сьогоднішній туристичний ринок України може задовольнити будь-які потреби клієнта. Для заможних та вибагливих вітчизняні туроператори пропонують мандрівки на екзотичні середземноморські та тихоокеанські острови. Для любителів традиційної відпустки на морі – путівки до Криму та Болгарії. Для мандрівників – відносно дешеві автобусні тури містами Європи. Головне – отримати нові враження, емоції. Індійці кажуть, що в людини не можна відібрати лише дві речі: те, що вона їла і те, що бачила.

На теренах української культури звабливо постає образ мандрівника-чумака, який вивіряє свій шлях із небесною віссю всипаного зорями Чумацького шляху. На відміну від «гречкосія», буття якого позначене повсякденністю, чумак повсякчас повернений лицем до потенційного ризику подорожі. Так, чумацтво, користуючись сучасною термінологією, можна порівняти з екстремальним туризмом. Останній, на нашу думку, виносить людське життя-буття в граничний вимір. Таким чином мандрівка стає джерелом культурної інновації й відображає настирливість людської природи.

Значний внесок у розгляд філософії туризму як специфічної сфери зроблено в працях таких українських дослідників як В.Пазенка⁶, С.Макаренко⁷, П.Тронько⁸. У їх роботах проаналізована історія розвитку туризму, його соціокультурна динаміка, об'єктивні та суб'єктивні передумови активізації туризму наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття, його матеріально-технічна база (інфраструктура), роль туризму у формуванні міжнародних відносин та загальнолюдських цінностей тощо.

Мета пропонованої статті полягає у визначенні теоретико-методологічної структури філософії туризму і дослідженні витоків філософії подорожей в стародавню добу.

Філософія туризму є одним із специфічних різновидів соціальної філософії. Ця галузь науки має за мету досліджувати туризм як соціокультурний феномен у конкретних історичних умовах. Побудова нової галузі науки про туризм має базуватися на філософському підґрунті та необхідності напрацювання методологічного апарату розвитку такого виду знання. Філософія туризму як особлива галузь знання взаємодіє з іншими соціогуманітарними дисциплінами, такими як економіка туризму, соціологія туризму, психологія туризму, педагогіка туризму, праксеологія туризму (практична діяльність у туристській сфері) та іншими дисциплінами.

Філософія туризму здійснює ряд підходів до аналізу сфери туристичної діяльності: антропологічний підхід (сенс людського життя), аксіологічний підхід (формування цінностей), екзистенціальний підхід (туризм як «друге життя» людини, як спосіб позбавитися від тягара повсякденності).

Філософія туризму фіксує ряд функцій, що належить цієї сфери людської діяльності. Насамперед це виховна, смислоутворююча, етична та основна – гуманістична функція туризму. Особлива гуманістична функція туризму полягає у зміцненні потенціалу людського спілкування. Останні століття суспільство зіткнулося з проблемою захисту людської гідності, необхідності повороту до затвердження людської сутності – саме гуманістичного ставлення до людини⁹.

Гуманістична складова туризму у рішенні цієї проблеми дуже суттєва. Такі людські цінності як солідарність, дружелюбність, дипломатичність у спілкуванні, злагода між людьми, свобода спілкування, інформаційна жага – ефективно реалізуються у туристичній діяльності. Професіонал, майстер, менеджер з туризму сам має втілювати такі якості і має формувати їх у тих, хто подорожує. Туризм допомагає надихнути нове життя, нові співвідносини у сучасному суспільстві, прирошує обсяг людських взаємин. Туризм виступає найдемократичнішою формою людських стосунків, де воля та бажання кожного можуть здійснитися. Діалогічна культура спілкування знаходить місце у туристичній діяльності. Життєві істини затверджуються у процесі людського спілкування¹⁰.

Необхідність дослідження феномену туризму і засадничої складової його концептуалізації – філософії гостинності – зумовлена потребами осмислення та вдосконалення практики туристичної справи, понад усе в Україні – одній з найбільш привабливих для цього виду діяльності країни Європи й світу. Туризм як невід’ємна складова культури має особливий стрижень – гостинність, філософія якої ґрунтується на особливому ставленні людини до людини на підставі гуманізму, людськості, а отже, на певних культурних засадах.

Філософія туризму – це таке світорозуміння культурного обміну, в якому гостинність розгортається як піклування про іншого, його комфорт, позитивне самовідчуття, спокій і свободу в досягненні всього того, що пропонує йому інша культура. В туризмі й через туризм індивід постає «*homo voyage*», тобто «людиною подорожуючою». А це означає, що вона «відривається» від звичного домашнього комфорту, побуту, стилю життя, свідомо обмежує кількість речей, якими користується, інакше, ніж удома, харчується тощо. Як не є, але під час подорожі вона відчуває своєрідний дискомфорт, який гостинність має компенсувати і замінити відчуттям нового комфорту. Згідно з філософією гостинності, «інший» має створити для «подорожуючого» такі умови, за яких він не почувався би «чужим», «стороннім», «відторгнутим»¹¹. Жити, пізнавати, насолоджуватися побаченим і почутим у комфортних, захищених умовах – такою має бути філософія гостинності, з огляду хоча б на її ідеальне розуміння, вироблене цивілізаційним поступом людства. Створення й відтворення гостинності у ставленні до кожного подорожуючого зміцнює довіру між народами, сприяє формуванню гуманістичних відносин між ними, утверджує принцип людиноцентризму в системі глобального світового розвитку. Вивчення та вдосконалення форм і технологій гостинності належить до першочергових завдань сучасної гуманітарної політики не тільки України, але й інших розвинених держав світу.

Сенс філософії туризму має ще одне не менш важливе змістовне навантаження. Справа в тому, що туризм виконує важливу економічну функцію. Він є потужним джерелом, яке матеріально і духовно стимулює розвиток виробництва, дає прибуток, сприяє утвердженню інноваційного характеру суспільного поступу. Адже чим більш ґрунтовно розроблена й розгорнута в ньому ідеологія гостинності, тим більша кількість подорожуючих людей втягнеться в його сферу, відвідає країну, вкладе необхідні кошти, збагатить новими ідеями тощо¹². Вивчення гостинності під цим оглядом також украй необхідне і має велике суспільне значення.

Не можна не звернути увагу й на виховну функцію туризму, формування його засобами взаємної поваги людини до людини, збагачення власної культури нормами життя, які позитивно зарекомендували себе в структурі іншої культури. Роль гостинності тут важко переоцінити. І це зрозуміло. Подорожній відкривається тільки тоді, коли відчуває повагу й гостинність щодо себе, побачить відкриті обличчя, ширі посмішки, зацікавленість. У ситуації своєрідного «відчуження», закритості або застереження обмін духовними цінностями буде наштовхуватись на стіну недовіри й страху, які завжди супроводжують людину в контексті входження в іншу культуру. Гостинність має якщо не примирити, то в усякому разі нівелювати ці суперечності, створити атмосферу відкритості, довіри, демократизму, свободи спілкування та взаємної поваги. Гостинність у цьому розумінні постає своєрідним камертоном туризму, який «налагоджує оркестр» – контактуючі людські спільноти – на «мелодію» взаємної довіри між ними, підтримки й захисту від негараздів, які за різними обставинами практично завжди супроводжують подорожнього. Пізнання й розуміння цього аспекту гостинності, формування технологій її здійснення – завдання якісної соціальної політики, обґрунтованої філософії і всебічно розвиненої культури¹³.

Слід зазначити, що західний та східний підходи до вивчення подорожей-мандрівок суттєво відрізняються. Наприклад, на заході мандрівка була і є джерелом культурної інновації й відображає настирливість людської природи, що зумовлено внутрішньою глибинною людською потребою й здатністю проявляти активність, причому у всіх можливих напрямках, що свідчить про діяльну сутність людини. На Сході ж панує думка про те, що пізнати світ можна, не виходячи за межі власного будинку. Ідеться, насамперед, про внутрішньоспрямований інтравертний шлях пізнання власної сутності.

Якщо пильніше придивитися до людини подорожуючої, а кожен із нас протягом життя здійснює не одну подорож, то можна помітити таку спільну рису всіх мандрів, як намагання пізнати інше, а також самого себе, тобто віднайти «втрачену» цілісність зі світом, і з собою, і з іншими людьми. Це ніщо інше, як внутрішня глибинна потреба екзистенційного оновлення особистості, яке лише й можливе в подорожі, на шляху, у виходах на межі на зустріч з Іншим.

Щодо перших рефлексій феномену подорожей, слід зазначити, що подорожування, мандри, відвідування були невід'ємною складовою культурного життя античного світу. Уявлення про природу і сутність подорожей знайшли своє відображення у давньогрецькій міфології. Перші узагальнення подорожей знаходимо у представників різних філософських шкіл античності – Фалеса, Солона, Піфагора, Платона, Прокла та інших. Подорожі античних мудреців і мислителів були одним із способів пізнання навколишнього світу через діалоги і суперечки, обмін думками. Особливістю таких подорожей був високий духовно-культурний, безкорисливий, поліфункціональний характер. Давньогрецькі філософи подорожували заради самоосвіти та навчання інших, з метою знайомства з видатними мислителями інших країн і долучення до їх мудрості, ознайомлення з іншою культурою і презентації здобутків своєї культури іншим народам¹⁴.

Відомі філософи античності, які тривалий час подорожували заради пізнання світу, пошуків істини людського існування, здійснювали рефлексію над подорожами як явищем людського

життя. Вони доводили, що потреби в постійному русі, тяжіння до подорожей – одна з основних потреб людської душі. Так, французький філософ-екзистенціаліст Габріель-Оноре Марсель писав, що саме душа, саме вона – одвічна мандрівниця, саме про душу й лише про неї буде найвищою правдою сказати, що бути – це бути в дорозі. Перебування у вічному русі, подорожі, навіть у думках, мріях про них – основа філософського розуміння подорожей¹⁵.

Глибинним джерелом мандрівництва є цікавість, бажання побачити нове, збагнути світ природи й людей. Розвинуте почуття дивування в усі часи спонукало людей до філософування, а подорожі завжди були засобом задоволення дивування, давали допитливій людині нові враження. Подорожі розширювали межі знайомого, збагачували життєвий, культурний досвід людини та людства плідним і перспективним знанням про нові можливості опанування світу. Ще Піфагор рекомендує уникати шляхів проторених, крокувати несходженими дорогами. А давньогрецький історик Геродот доповнює науку про подорожі критерієм оцінювання істинності побаченого. Дивування як джерело інтересу, потягу до мандрівок завжди супроводжується різноманітними міфологемами, що надає подорожам особливого колориту, посилює бажання відвідати оповиті міфами пам'ятки культури та історії¹⁶.

Серед фундаментальних ідей, які утворили концептуальну основу філософської рефлексії туризму, є ідея, за якою саме в подорожі реалізується така визначальна характеристика людини, як тяжіння до свободи. Прагнення вирватися з рутинного, буденного буття, зустрітися з незвичайним, цікавим – одна із сутнісних ознак філософського розуміння туризму й подорожі. Події туристських зустрічей з усіма притаманними їм етапами – підготовка та вибір, переживання й спогади – важливий сюжет туризмологічного знання й не тільки. Розглядаючи туризм як своєрідну проекцію багатогранного буття людини, яка подорожує, філософія туризму виконує методологічну функцію щодо інших складових частин туризмознавства, збагачуючись у своєму світоглядному й антропологічному змісті їхніми науковими доробками, узагальненнями, набуваючи певної дисциплінарної автономії.

Філософія туризму пропонує критерії, за допомогою яких формується понятійний апарат туризмознавства, адже не кожна подорож відповідає критеріям туризму, не кожен мандрівник – турист. Наукові дефініції дають змогу відокремити туриста (справжнього мандрівника), який подорожує вільно й свідомо, від тих, хто переміщується світом стихійно, блукає безцільно або подорожує, керуючись меркантильними міркуваннями. Англійський філософ і соціолог З. Бауман звертав увагу, на дихотомічне (грец. *dicho-tomia* – розподіл навпіл) розуміння людини, яка подорожує: турист і просто блукач (бродяга; волоцюга; фланер (франц. *flâneur*) – людина, яка подорожує без мети; комівояжер (франц. *commis voyageur* – мандрівний службовець) – роз'їзний агент торгової фірми, купець; біженець; іммігрант тощо)¹⁷. На його переконання однією із головних цілей філософів-мандрівників під час подорожей було не стільки збирання знань, скільки знайомство з іншими людьми та їх культурами. В цьому полягає відмінність справжнього мандрівника від людини-пройдисвіта, яка безцільно блукає світом у пошуках кращої долі, ліпшого місця. Турист, на думку філософа, переслідує певну мету, свідомо шукає пригод, нових, несхожих на старі переживання. І, головне, у туриста є точка відліку його мандрівних траєкторій – його Дім. Інша річ – бродяга, у нього немає конкретного пункту призначення. «Куди б не йшов бродяга, він усюди чужий і бездомний»¹⁸.

У суспільстві завжди були й будуть кочівники, які за деякими ознаками подібні до туристів. Вони також організовані в спільноти, тобто номади (грец. *Nomads* – кочове плем'я). Звідси походить термін «номадизм». Кочівник освоює певну територію, рухається маршрутами від одного пункту до іншого. Це переміщення, – зазначають італійські науковці Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі, – відбувається у зв'язку з фактичною необхідністю, воно сповнене випадковостей: «Життя кочівника – це інтермецо, імпровізація». Кочівник позбавлений усталеної дороги, він переміщується в неокресленому, незв'язному «відкритому просторі», а дорога туристів, навпаки,

завжди є відносно замкнутим простором. Кочівник детериторизований, позбавлений постійного зв'язку із землею, яка стає для нього просто опорою під ногами. Тому «кочівник породжує пустелю», оскільки «породжений нею»¹⁹.

Під подорожами, як правило, вчені розуміють переміщення людини пішки або певним видом (видами) транспорту в місце, віддалене від місця постійного проживання, залежно від часу і простору. Як широке поняття, подорож має певну мету або не має її. Переміщення стосується осіб чи груп людей або якихось видів транспорту (потягів, кораблів, літаків). Як синонім до подорожі в українській мові використовують слово мандрівка. Мета подорожі (мандрівки) різна: відпочинок, розваги, піні, шия інших природних чи культурних умов, оздоровлення, лікування, торгівля, спорт тощо. Учасників таких подорожей (мандрівок) називають подорожніми або мандрівниками.

Дійсно, як специфічний вид подорожі, туризм відрізняється наявністю конкретної мотивації її учасників – пізнання, відпочинок, розвага, оздоровлення, паломництво, знайомство з культурними пам'ятками тощо. Виникнувши як організовані поїздки переважно з культурно-оздоровчими цілями, туризм за роки свого існування не тільки перетворився на масове явище глобального масштабу, але й набув різноманітних форм. Перелік вже звичних видів туризму – культурно-пізнавальний, лікувально-оздоровчий, спортивний, кінний, яхтенний, релігійний, конгресний тощо останнім часом поповнився новими його різновидами. Серед них екологічний туризм, підводний, палеонтологічний, спелеологічний, подійний (фестивальний), військовий, навіть космічний. Реєстр «альтернативного туризму» збагатився цілим рядом таких екзотичних форм як підводне полювання на акул у Червоному морі, спуск на плотах бурхливими гірськими річками, військові тури з відвідуванням воєнних полігонів, «катанням» на танках зі стрільбою по мішенях, або польотом на винищувачі. Любителі гострих відчуттів можуть за путівкою переночувати у в'язниці в камері для смертника, здійснити подорож на повітряній кулі або відвідати зруйнований реактор в Черnobільській АЕС.

У філософії туризму безумовно є і власна історико-філософська традиція. Це, насамперед, стосується періоду, коли туризм набув самостійного значення як специфічна галузь суспільної індустрії, культурна система організації подорожей, інститут гостинності, що у свою чергу, уможливило появу перших наукових узагальнень такого феномену як «туризм». Але значний інтерес викликає і та література, в якій містяться нарративи (оповіді, спогади, спостереження) стародавніх мандрівників, «людини, що подорожує» різних історичних часів. Доречно зауважити, що «новітня хвиля» у філософії (постмодернізм) не безпідставно вважає, що «літературна культура», «котра замінила літературою і релігію, і філософію» здатні глибше відбити багатівічний світ людського існування²⁰.

Філософія туризму виступає і як своєрідна соціально-філософська феноменологія. Її об'єктом є суспільство як «життєвий світ» людини, що утворює джерело її культурного досвіду, що його вона набуває в результаті комунікативної дії з світом культури, з досвідом Іншого та Інших (інтерсуб'єктивність та міжсуб'єктна комунікація). Засновник феноменології Е. Гуссерль як відомо розумів під поняттям «життєвий світ» (Lebenswelt) таку людську свідомість і відповідну їй форму орієнтації і поведінки, які, в гносеологічному сенсі, є первинними, «переднауковими», «дофілософськими». Життєвий світ за Гуссерлем – це «сфера відомого всім», «безпосередньо наявна»²¹. Вона утворює «коло впевненості», в якому вільно почуває себе здоровий глузд «звичайної людини, якій притаманне життєво-практичне міркування. «Життєвий світ» це світ повсякденності, перебуваючи в якому людина здійснює вчинки виходячи із «природної установки», відповідно до власного «життєвого горизонту»²². Життєвий світ – суб'єктивне утворення, він існує для людини в образі і контексті її життєвої практики, у вигляді її цілей та намірів. Тому життєвий світ завжди культурно-історичний, динамічний, швидкоплинний. Як основна гносеологічна категорія життєвий світ зумовлює

особливість розуміння соціальної реальності і культури. Воно можливо лише «знизу», від індивіда, від його інтересів та вчинків, які стрімко оновлюються. Адже саме поняття «реальності несе на собі відбиток її суб'єктивного сприйняття. «В тому, що люди називають реальністю, їм вдається «данним» щось стабільне, контактне, інваріантне, ...єдине надійне». Одна в дійсності «реальність» є ім'я, за допомогою якої ми визначаємо «мінливу за природою феноменальну реальність»²³.

Філософське осмислення феномену туризму реалізується і завдяки його герменевтичній потенції. Людина, що пізнає, не лише слухає розповіді і спостерігає, але й розкодує культурні символи особисто «розшифровує» зміст пам'яток історії, шедеврів архітектури, «вितворів природи», тим самим освоює їх, робить своїм («привласнення»). При цьому, вона здійснює власну інтерпретацію побаченого та прочитаного, «вживається» у внутрішній світ автора, творця, оцінює та витлумачує його точки зору власної культурної практики. В ХХ-му столітті герменевтика перетворилася на важливий принцип філософського підходу до дійсності, в тому числі до дійсності – туризму.

Пізнаючи нову культуру, занурюючись, хоча б тимчасово в духовно-культурний і матеріально-побутовий «світ Іншого», людина водночас оцінює її, визначає особливості свого існування, порівнює його з життям інших. Порівнювальність, компаративізм, оцінювання та самоідентифікація – важливі світоглядно-філософські якості які ініціюються туристськими подіями. З'ясовуючи власну присутність в світі подорожей, міру своєї причетності до нього, проектуючи можливу участь в ньому людина тим самим стає об'єктом екзистенціального аналізу. Філософія існування *homo viator* – конкретний прояв загально філософського тлумачення людського існування засобами категорій екзистенціалізму (віра, надія, потреба, турботи, досвід, сутність, свобода тощо). Екзистенціальний вимір туризму та його дійових осіб ґрунтується на сформованих засновниками екзистенціалізму (К'єркегор, Хайдеггер, Сартр) принципів аналізу структур повсякденного досвіду людини у його повноті, конкретності, унікальності і змінювальності²⁴. Творчо використовуючи феноменологічну програму дослідження «життєвого світу» екзистенціалізм вбачає своє завдання в описанні (дескрипції) фактичного життя суб'єкту, дослідити явища життєвого ряду людини, яка «закинута в світ», «приречена» на свободу і вибір (Сартр) і бажає відкрити себе як «буття-у-світі», зробити себе особистістю, що усвідомлює свою унікальність і не бажає бути «як всі», прагне позбутися конформізму. Ця тенденція з'ясування можливості людини забезпечити аутентичне існування, надати власними зусиллями, насамперед інтелектуальними, зміст своєму існуванню трансформується в практиці туризму в посиленні уваги до «альтернативних», немасових, інноваційних його форм – «зелений туризм», спелео та горний туризм, підводний (дайвінг), екстремальний туризм тощо²⁵.

Втім, у різних регіонах подорожі мали свої особливості. Спочатку вони не були розвинені в Давньому Китаї, Індії, Єгипті, Месопотамії. Інше ставлення до подорожей проявилось в епоху античності. Елліни мандрували в пошуках найсприятливіших місць поселення. Як відомо, на півдні України існувала еллінська держава Ольвія. Окрім того, мешканці Еллади мандрували до різних країн (Єгипту, Карфагену, країн Середземномор'я тощо). Знайомлячись з місцевим населенням, вони порівнювали його життя зі своїм, що, до речі, осмислено в грецькій міфології. Яскравим доказом цього є подорожі Геракла, з якими пов'язані його містичні подвиги. У поемі Гомера «Одіссея» змальовано подорож головного героя. Поема знайомить з невідомими землями, одні з яких реальні, а інші – фантастичні.

Філософи брали участь у різних походах. Приміром, Демокрит побував у Єгипті, Вавилонії, Індії, а можливо, в Ефіопії, мандрував на батьківщині. Як мандрівник прославився Протагор. Учень Сократа Платон вів свій рід від Солона. Він тричі брав участь у походах. Після вимушеної смерті свого вчителя Платон упродовж 10 років мандрував по світу, бо не міг пережити тяжкої

втраати. За цей час він відвідав Вавилон, Ассирію, побував у Північній Африці, а також на півдні Італії, названої тоді Великою Грецією, в Єгипті, Фінікії та Юдеї, хоч не всі дослідники дотримуються такого погляду²⁶.

Засновник нового філософського вчення Епікур як чіггель філософії побував у різних містах (Колофоні, Ми- і олені, Лампсаці), аж доки не перебрався до Афін, де заснував свою філософську школу в саду. На її воротах було написано запрошення з пропозицією надати задоволення. Головним центром епікуризму в Італії був Неаполь, куди і приїхав епікуреєць Філодем.

Серед філософів Давнього Риму треба насамперед виділити Люція Аннея Сенеку, який народився в Іспанії, і потім переїхав до Риму. Великий вплив на розширення його знань мала подорож до Єгипту, де він перебував понад десять років. Свої враження від далекої країни мудрості Сенека описав у праці «Про країну та обряди єгиптян», яка, на жаль, не збереглася. Повернувшись до Рима, філософ віддав перевагу державній діяльності і посідав високі посади. Через деякий час Сенека опинився на Корсиці. Причиною вигнання могли бути інтриги при імператорському дворі. Відірваний від рідної землі, Сенека не лише повертається до стоїчної філософії, а й проявляє потяг до дослідження природи краю, астрономічних явищ, місцевого фольклору, побуту населення. Як наслідок з'являються «Розради» до матері і згодом «Сім книг з питань вивчення природи». Урятувавшись, він знову прибуває до Рима, де посідає найвищу державну посаду всевладного консула. З часом намагається відійти від державної служби і присвятити час філософським роздумам, письменницькій праці й науковим дослідженням²⁷.

Здавна подорожування, мандрівництво, а згодом екскурсії та туризм, взаємодіяли між собою, були тісно пов'язані спільним прагненням пізнати навколишній світ, свою Вітчизну та рідний край.

Першим географом-краєзнавцем, істориком, етнографом, що описав терени України, вважають Геродота з Гелікарнаса (484 – 425 рр. до Р. Х.). Геродот описав околиці м. Ольвія, пониззя Дніпра, Велику Скіфію – Північне Причорномор'я (скіфи-орачі, скіфи-кочівники, скіфи царські).

В подальшому краєзнавчими дослідженнями території України займалися давньогрецький грецький географ, історик Страбон (66 – 20 рр. до н.е.), римський картограф, етнограф Клавдій Птоломей (90 – 160 рр.). Клавдій Птоломей першим серед вчених почав відрізняти географію (загальну географію) і хорографію (країнознавство і краєзнавство)²⁸.

Римський вчений-історик Помпоній Мела створив у 40-их рр. н.е. карту Сарматії де виділялась чітко Меотида (Чорне та Азовське море), Тавріка (п-ов Кримський), річки Дон, Дніпро, Пд. Буг, Дністер, Дунай. Північніше Сарматії на карті розміщений етнонім венеди (venedes) – перша документальна самоназва угруповання ранньослов'янських племен. Пізніше колоритні краєзнавчі картини слов'янського землеробського побуту описані послом імператора Візантії Приском Паннійським під час його подорожі у столицю гунського царя Атіли у Подунав'ї²⁹.

Уже в період Середньовіччя прослідковуються конкретні зв'язки краєзнавства з подорожуванням і мандрівництвом. Значну частину описів українських земель – Причорномор'я, Волині, Поділля, Запоріжжя, окремих міст і сіл було здійснено людьми, які мандрували Україною – дипломатами, купцями, священнослужителями та ін. Здебільшого це були іноземці. Їх твори за своїм характером належали переважно до мемуарного жанру – щоденники, спогади, хроніки подорожей, написані очевидцями та безпосередніми учасниками подій. Авторів цих праць, попри їх основні заняття та мандрівництво, можна вважати справжніми краєзнавцями, оскільки їх цікавило все – відомості з історії, географії, економіки, топоніміки краю, люди, які його населяли, міста, їх планування, забудова, оборонні споруди, храми та ін. Саме ця обставина дає підстави причисляти праці мандрівницько-мемуарного жанру до краєзнавчих джерел про Україну.

Прикладом таких праць є подорожні записки мандрівників XI-XVII ст., які відвідували Україну – німецького єпископа-проповідника Бруно Кверфуртського, який на початку XI ст. дорогою до печенігів побував у Києві, був гостем великого князя Володимира Святославовича; папського посла до монгольського хана Платона Карпіні, який їдучи через Чехію, Польщу, Русь, у 1246 р. відвідав Київ. Описи Криму залишив Вільгельм Рубрук, посол французького короля Людовика IX до Орди, який у 1252 р. подорожував Кримом і Північним Приазов'ям³⁰.

Дана традиція продовжила свою практику в часи середньовіччя. Фома Аквінський, Августин Блаженний та багато інших мислителів мандрували з самого початку свого життя. Серед українських філософів варто відзначити Г. Сковороду. Мандрівка була невід'ємною складовою його життя. Обійшовши майже усю Україну, хто як не він розумів усі проблеми та аспекти життя народу, важливість подорожі.

На сучасному етапі можна виокремити велике різноманіття видів туристичних подорожей: екологічний туризм, підводний, спелеологічний, військовий, космічний, екстремальний, діловий, освітній та ін. І до усього цього людину штовхає бажання отримати не лише нову інформацію, але й відчуття. Гедоністичні мотиви керують людиною. Тому можна висловити думку, що сучасне суспільство є не тільки інформаційним, але й реакційним. Тяга до отримання задоволення властива людині. Вона керує її вчинками, бажаннями. Задоволення являється й найвищою оцінкою нашого буття, майже усі наші дії в кінцевому підсумку зводяться до цього відчуття: задоволення від придбаної речі; екзотичної страви; побаченого. Зважаючи на це можна сказати, що філософія туризму – це розуміння та відношення самої людини до мандрівки, погляд на неї як засобу досягнення власної мети. А філософські аспекти розвитку туризму – напрямки подальшого розвитку туризму з урахуванням бажань та потреб людини, а не нав'язування людині трендів та послуг самої туристичної сфери. В цьому аспекті головним об'єктом туризмознавства являються не маршрути, заклади розміщення та харчування, а особистість, яка подорожує, світ її інтересів, прагнень, ціннісні орієнтири³¹.

Відображення соціального буття туризму у філософський спосіб зумовлює те, що філософія туризму виступає як своєрідна соціально філософська феноменологія. Центральною категорією феноменології є поняття «життєвий світ» людини. «Життєвий світ» це світ безпосереднього життєвого досвіду. Це сфера «відомого всім, безпосередньо наявного», «це сума очевидностей». «Життєвий світ», наголошують феноменологи, є фундаментом будь-якого людського знання. На відміну від світу науки, який утворюється штучно, життєвий світ виникає природно, він «дорефлексивний», даний людині в модусі практики, у вигляді сукупності практичних цілей. Це життєвий світ кожної конкретної людини. Зазначені особливості феноменологічної концепції «життєвий світ» в філософії туризму конкретизуються міркуваннями «здорового глузду», звичайного туриста, який оцінює туристські події такими, якими вони йому суб'єктивно видаються. «Життєвий світ» завжди індивідуально суб'єктивний, він зумовлений «націленістю» людини на певні об'єкти (інтенціональність)³². В життєвому світі всі реалії, в тому числі туристські атрактори та артефакти, відносин до людини та її практичних завдань. Джерелом феноменологічного знання є здобутий людиною власний культурний досвід, який вона здобуває в результаті «зустрічі» з досвідом «іншого» та «інших» (крім культурна та міжсуб'єктна комунікація). В наслідок цих зустрічей в свідомості формуються смислові значення, уявлення. Їх розуміння дозволяє туристській (туризмологічній) свідомості досягнути навколишню та суспільну дійсність. В усіх вже названих частинах філософії туризму рефреном проходить центральна думка – туризм – типове «людське підприємництво», важлива життєва справа особистості. Засобами туризму людина демонструє притаманну їй можливість «іншого», відмінного від звичного, (рутинного) способу свого існування³³. Тим самим туризм одержує екзистенціальний вимір. Екзистенціалізм порушує виключно важливі проблеми життєвого ряду – сенс життя, справжнє і несправжнє існування, умови реалізації людської сутності.

«Вихід за межі» – один із чисельних екзистенціалів, який органічно вписується у туризмологічну проблематику. Іншим, не менш методологічно значимим, є «Зустріч». Протягом навіть нетривалої подорожі турист постійно перебуває у «обіймах зустрічі» з незнайомими людьми, ландшафтними особливостями маршрутів пересування, визначними речами тощо³⁴. Зустрічі – це екзистенціальна подія, яка утворює зміст перебування людини на мандрівному шляху. Події зустрічі з усіма притаманними їй моментами – підготовкою заздалегідь, випадковістю, непередбаченістю і несподіванкою, осмисленням значення та приємними чи неприємними спогадами – знакові віхи подорожування. В ряду важливих понять філософії туризму – такі екзистенціали, як «Дорога» (Шлях), «Дім», «Вибір», «Спілкування» та багато інших. Всі вони взаємопов'язані і утворюють екзистенційну мережу туристського простору. Глибинний, екзистенціальний сенс подорожування полягає в тому, що шляхи, які долає подорожуючий, зустрічі, що є постійним супутником мандрівника, допомагають особистості «знайти себе»³⁵. Туристська екзистенція є такий спосіб буття, в якому виокремлюється саме індивідуальність людського існування, її збагачення.

Середовище, яке сприяло б розвитку туризму, має бути сформоване за рахунок таких конкурентних переваг: унікального клімату та природних ресурсів, які є дефіцитними для населення континентальної частини Східної Європи, Північної і Центральної Азії; значного історико-культурного потенціалу, який здатний задовольнити найвибагливіший попит на отримання нових вражень від подорожі; регіональної розгалуженості туристичних центрів та зон відпочинку; наявності великої кількості територій з лікувальними можливостями; забезпеченості розвитку туристичної індустрії нормативно-правовою базою; привабливості туристичної індустрії нашої країни для іноземного інвестування, яка пояснюється наявністю умов для високоефективної рекреаційно-економічної діяльності. Феноменологія туризму своєрідно відображає проблеми значення, смислу, оцінки туристської практики. Їх усвідомлення допомагає туризмологу розшифровувати смислові значення об'єктів туристичного інтересу. Філософське осмислення феномену туризму реалізується й завдяки його герменевтичним потенціям – розумінню та сприйняттю цінностей культури, яке здійснюється в туристичних подорожах через їх витлумачення.

Таким чином, можемо підсумувати, що філософія туризму є одним із специфічних різновидів соціальної філософії. Ця галузь науки має за мету досліджувати туризм як соціокультурний феномен у конкретних історичних умовах. Побудова нової галузі науки про туризм має базуватися на філософському підґрунті та необхідності напрацювання методологічного апарату розвитку такого виду знання. Різноманітність туристичних дій стає підвалиною для розвитку світоглядних та ціннісних орієнтацій людини. Туристична діяльність спрямовує практичні наміри індивідів на обмін діяльністю, комунікацію та співробітництво як всередині туристичної групи, так і з представниками місцевого соціуму (пересічними громадянами, обслуговуючим персоналом, політичною та культурною елітою).

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

¹ Манілов І.Ф. Психологічні механізми корекційного сугестивного впливу на осіб з девіантною поведінкою. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2018. С. 149.

² Там само. С.151.

³ Лютий Т. В. Культура масова і популярна: теорії та практики. Київ: Наукова думка, 2007. С. 23.

⁴ Там само. С.24.

⁵ Там само. С.25.

⁶ Філософські нариси туризму: [науков.-навч. вид.] / за ред. В.С. Пазенка. Київ: Український Центр духовної культури, 2005. 328 с.

- ⁷ Макаренко С.Н. История туризма. Таганрог : Изд- во ТРТУ, 2003. 94 с.
- ⁸ Там само. С.36.
- ⁹ Сухіх Л.О., Мокрецова Н.Я. Філософське значення освоєння культури у філософії туризму. *Культура в процесі духовно-морального розвитку глобального суспільства* : матеріали II Міжнародної науково електронної конференції. 21 лютого 2019 р. Харків: ХНТУСГ, 2019. С. 37.
- ¹⁰ Там само. С. 38.
- ¹¹ Гарбар Г. Філософія гостинності в українському просторі туризму. *Релігія та соціум*. 2013. № 3-4. С. 43.
- ¹² Там само. С. 44.
- ¹³ Там само. С. 44-45.
- ¹⁴ Тронько П. Т. Історичне краєзнавство: крок у нове тисячоліття: Досвід, проблеми, перспективи: Монографія. Київ : Інститут історії України, 2000. 271 с.
- ¹⁵ Лютий Т. В. Вказ. праця. С. 25.
- ¹⁶ Там само. С. 26.
- ¹⁷ Бауман З. Плинні часи. Життя в добу непевності. Київ : «Критика», 2013. С. 45.
- ¹⁸ Там само. С. 47.
- ¹⁹ Лютий Т. В. Вказ. праця. С. 26.
- ²⁰ Пазенок В.С., Федорченко В.К. Філософія туризму: Навчальний посібник. Київ: Кондор, 2009. С 28-29.
- ²¹ Там само. С.39.
- ²² Там само. С.41.
- ²³ Там само. С.47.
- ²⁴ Там само. С.59.
- ²⁵ Там само. С.60.
- ²⁶ Воронкова Л.П. История туризма и гостеприимства: [учеб. пособ.] Москва: ФАИР-ПРЕСС, 2004. 304 с.
- ²⁷ Горський В. С. Подорож як феномен культури. *Всеукраїнський круглий стіл «Філософія туризму»*. Київ, 2002. С.55.
- ²⁸ Там само. С.15.
- ²⁹ Петранівський В.Л., Рутинський М.Й. Туристичне краєзнавство: Навч. посіб.; за ред. проф. Ф.Д. Заставного. Київ: Знання, 2006. С. 39.
- ³⁰ Січинський В. Чужинці про Україну. Київ: Довіра, 1992. С. 28.
- ³¹ Романуха О.М. Соціально-філософські аспекти розвитку туризму в Україні. *Інтелект, особистість, цивілізація*. 2016. Вип. 13. С. 85.
- ³² Пазенок В.С. Філософія туризму в системі філософського знання. *Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія: філософські науки*. 2010. Вип. 8. С. 15.
- ³³ Там само. С. 16.
- ³⁴ Там само. С. 18.
- ³⁵ Там само. С. 22.

REFERENCES

- ¹ Manilov I.F. Psykholohichni mekhanizmy korektsijnoho suhestyvnoho vplyvu na osib z deviantnoiu povedinkoju. Kyiv: Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy, 2018. S. 149.
- ² Там само. S.151.
- ³ Liutyj T. V. Kul'tura masova i populiarna: teorii ta praktyky. Kyiv: Naukova dumka, 2007. S. 23.
- ⁴ Там само. S.24.

- ⁵ Tam samo. S.25.
- ⁶ *Filosofs'ki narysy turyzmu: [naukov.-navch. vyd.] / za red. V.S. Pazenka. Kyiv: Ukrains'kyj Tsentr dukhovnoi kul'tury, 2005. 328 s.*
- ⁷ *Makarenko S. N. Ystoryia turyzma. Tahanroh : Yzd- vo TRTU, 2003. 94 s.*
- ⁸ Tam samo. S.36.
- ⁹ *Sukhikh L. O., Mokretsova N. Ya. Filosofs'ke znachennia osvoiennia kul'tury u filosofii turyzmu. Kul'tura v protsesi dukhovno-moral'noho rozvytku hlobal'noho suspil'stva : materialy II Mizhnarodnoi naukovo elektronnoi konferentsii. 21 liutoho 2019 r. Kharkiv: KhNTUSH, 2019. S. 37.*
- ¹⁰ Tam samo. – S.38.
- ¹¹ *Harbar H. Filosofiia hostynnosti v ukrains'komu prostori turyzmu. Relihiia ta sotsium. 2013. № 3-4. S. 43.*
- ¹² Tam samo. S.44.
- ¹³ Tam samo. S.44-45.
- ¹⁴ *Tron'ko P. T. Istorychne kraieznavstvo: krok u nove tysiacholittia: Dosvid, problemy, perspektyvy: Monohrafiia. K.: Instytut istorii Ukrainy, 2000. 271 s.*
- ¹⁵ *Liutyj T. V. Vkaz. pratsia. S. 25.*
- ¹⁶ Tam samo. S.26.
- ¹⁷ *Bauman Z. Plynni chasy. Zhyttia v dobu nepevnosti. Kyiv : «Krytyka», 2013. S. 45.*
- ¹⁸ Tam samo. S.47.
- ¹⁹ *Liutyj T. V. Vkaz. pratsia. S. 26.*
- ²⁰ *Pazenok B.C., Fedorchenko V.K. Filosofiia turyzmu: Navchal'nyj posibnyk. Kyiv: Kondor, 2009. S 28-29.*
- ²¹ Tam samo. S.39.
- ²² Tam samo. S.41.
- ²³ Tam samo. S.47.
- ²⁴ Tam samo. S.59.
- ²⁵ Tam samo. S.60.
- ²⁶ *Voronkova L. P. Ystoryia turyzma y hostepryymstva: [ucheb. posob.] Moskva: FAYR-PRESS, 2004. 304 s.*
- ²⁷ *Hors'kyj V. S. Podorozh iak fenomen kul'tury. Vseukrains'kyj kruhlyj stil «Filosofiia turyzmu». Kyiv, 2002. S.55.*
- ²⁸ Tam samo. S.15.
- ²⁹ *Petranivs'kyj V.L., Rutyns'kyj M.J. Turystychno kraieznavstvo: Navch. posib.; za red. prof. F.D. Zastavnoho. Kyiv: Znannia, 2006. S. 39.*
- ³⁰ *Sichyns'kyj V. Chuzhyntsi pro Ukrainu. Kyiv: Dovira, 1992. S. 28.*
- ³¹ *Romanukha O.M. Sotsial'no-filosofs'ki aspekty rozvytku turyzmu v Ukraini. Intelekt, osobystist', tsyvilizatsiia. 2016. Vyp. 13. S. 85.*
- ³² *Pazenok V.S. Filosofiia turyzmu v systemi filosofs'koho znannia. Naukovi zapysky Kyivs'koho universytetu turyzmu, ekonomiky i prava. Seriia: filosofs'ki nauky. 2010. Vyp. 8. S.15.*
- ³³ Tam samo. S.16.
- ³⁴ Tam samo. S.18.
- ³⁵ Tam samo. S.22.